

Anna PYDA-GRAJPEL

Muzyka własna – muzyka obca. Niektóre aspekty percepcji różnych stylów muzycznych przez młodzież licealną w dobie globalizacji

1. Percepcja muzyki i metody jej badania

Słuchanie muzyki, zwłaszcza świadome i aktywne, jest skomplikowanym procesem psychofizycznym, opartym na odbieraniu bodźców słuchowych, ale w następstwie ich analizowania i wiązania ze sobą mogącym zaangażować całą osobowość człowieka. Odbiór muzyki przez słuchacza, czyli jej percepcja, dokonuje się zarówno w aspekcie fizycznym, jak i psychicznym. W aspekcie fizycznym odbierane są poszczególne zjawiska dźwiękowe: wysokość dźwięku, jego głośność, barwa, czas trwania, następstwa wysokościowe i rytmiczne dźwięków, współbrzmienia itp. Oprócz tych podstawowych elementów składających się na muzykę odbieramy ją także całościowo: jako pewien system komunikacji, niosący określone treści. W tym aspekcie percepcja muzyki uwarunkowana jest kulturowo i uzależniona od takich czynników, jak stałe i chwilowe dyspozycje psychiczne słuchacza, jego doświadczenia życiowe, wiedza muzyczna i ogólna itp.

Percepcja muzyki wiąże się z wywołaniem u słuchacza estetycznego przeżycia muzycznego, które obejmuje „wielorakie przeżycia składowe różnego typu: zarówno akty ujmowania [utworu muzycznego], jak akty twórczego kształtowania [tego utworu w psychice słuchacza] lub, przeciwnie, jedynie odtwórczego rekonstruowania, rozumienia, jak wreszcie wzruszenia i emocje”¹. Przeżycie muzyczne jest więc najdoskonalszym sposobem percepcji utworu muzycznego –

¹ R. Ingarden, *Utwór muzyczny i sprawa jego tożsamości*, Kraków 1973, s. 12.

odpowiedzią osobowości słuchacza na treści i wartości zawarte w utworze. Wywołanie przeżycia estetycznego jest głównym dążeniem kompozytorów i wykonawców, którzy temu zadaniu podporządkowują cały swój warsztat twórczy i interpretacyjny. Jeżeli słuchanie muzyki wywołało w psychice odbiorcy przeżycie estetyczne, możemy mówić o tym, iż zostało zrealizowane podstawowe zadanie muzyki jako sztuki. Przeżycie muzyczne „zawiera pierwiastek intelektualny i zmysłowy [...] ma charakter bezinteresowny, indywidualny i twórczy” i ukiepunkowane jest na „odczuwanie w muzyce wartości – piękna”².

Przeżywanie muzyki jest spowodowane uruchomieniem emocjonalnej sfery osobowości słuchacza. Według psychologów emocje to zmiana ogólnego pobudzenia organizmu, wyrażająca się w formie wzrostu napięcia mięśniowego, intensywności procesów umysłowych oraz pobudzenia układu nerwowego i hormonalnego, czego następstwem są reakcje motoryczne lub zmiany czynności narządów wewnętrznych. Pobudzenie to przejawia się i może być mierzone w dwóch podstawowych obszarach: jako pobudzenie motoryczne (mięśniowe, behawioralne) oraz wegetatywne. Widoczne reakcje motoryczne są bardziej charakterystyczne dla dzieci, ponieważ „w miarę rozwoju osobowości zewnętrzne objawy pobudzenia emocjonalnego są ograniczane, czemu towarzyszy zwiększona intensywność pobudzenia wegetatywnego i umysłowego”³. Źródłem emocji są bodźce zmysłowe pochodzące ze środowiska zewnętrznego lub wnętrza organizmu (np. popędy), a także z własnej aktywności człowieka. Emocjom przypisuje się znaki ujemne (przykrość, cierpienie) i dodatnie (zadowolenie, przyjemność), mogą one także mieć różną jakość oraz natężenie⁴.

Psychologia muzyki wyróżnia dwie podstawowe reakcje emocjonalne na muzykę: 1. rozluźnienia, uspokojenia i 2. pobudzenia, napięcia. Reakcje te mają charakter wysoce zindywidualizowany i zależą niekoniecznie od samej muzyki, a bardziej od tego, czy słuchana muzyka jest zgodna z oczekiwaniami słuchacza. W trakcie słuchania utworu najczęściej następuje falowanie reakcji napięcia i rozluźnienia⁵.

Odbiór muzyki może być także związany z pobudzeniem wyobraźni i wywołaniem różnorodnych wyobrażeń i wizji. „Dzieje się tak dlatego, ponieważ w świadomości ludzi określonej kultury funkcjonują utrwalone praktyką muzyczną skojarzenia wiążące pewne struktury dźwiękowe z pojęciami, obrazami, zjawiskami i wyobrażeniami pozamuzycznymi”⁶. Mogą to być tzw. konotacje, czyli świadomie założone przez kompozytora skojarzenia o charakterze ilustracyjnym czy programowym, ale wyobrażenia związane z muzyką mogą

² M. Przychodzińska, *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, Warszawa 1989, s. 93.

³ J. Reykowski, *Emocje i motywacje*, [w:] T. Tomaszewski, *Psychologia*, Warszawa 1975, s. 566.

⁴ Tamże, s. 568–577.

⁵ A. Jordan-Szymańska, *Percepcja muzyki*, [w:] *Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*, red. M. Manturzevska, H. Kotarska, Warszawa 1990, s. 159 i nn.

⁶ B. Smoleńska-Zielińska, *Przeżycie estetyczne muzyki*, Warszawa 1991, s. 28.

mieć także charakter zupełnie swobodnego biegu myśli, niezupełnie odpowiadającego intencjom kompozytora. Ten drugi typ wyobrażeń prawdopodobnie pojawia się częściej wtedy, gdy nie znamy dokładnie określonej konwencji stylistycznej, jej symboliki i znaczeń, a zamiast tego sięgamy w głąb naszej psychiki i indywidualnych doświadczeń.

Psychologia wypracowała metody badania percepcji muzyki w zakresie odbioru poszczególnych jej elementów: interwałów, współbrzmień, rytmu itp. Natomiast całościowa percepcja utworu muzycznego z trudnością poddaje się naukowej metodologii, ponieważ jedynym źródłem informacji o wrażeniach, jakie wywołał utwór muzyczny, pozostaje opis słowny dokonany przez samego słuchacza. Chociaż opisywanie przeżyć indywidualnych związanych ze słuchaniem muzyki dokonywane było od bardzo dawna, miało ono charakter raczej literacki. Jednak to te właśnie literackie opisy są do dzisiaj podstawą również naukowego badania percepcji muzyki⁷. Istotą tych badań stanowi zawsze stosowanie pojedynczych słów lub bardziej rozbudowanych wypowiedzi słownych, w których słuchacz próbuje nazwać wrażenia wywołane wysłuchaniem utworu muzycznego. Metoda ta, mimo swej nieprecyzyjności, wydaje się jednak najlepszym jak dotąd źródłem informacji o ogólnej percepcji muzyki: pozwala na swobodny odbiór utworu, najmniej ten odbiór ukierunkowuje i nie niszczy wrażliwości emocjonalnej słuchacza na muzykę.

2. Problematyka badań własnych

W roku 2010 zrealizowano badanie nad percepcją poloneza cis-moll op. 26 Fryderyka Chopina wśród młodzieży licealnej⁸. Niezwykle interesujące wyniki nasunęły autorce pomysł poszerzenia terenu badań i sprawdzenia tym samym narzędziem badawczym (kwestionariuszem), jak odbierane są inne style muzyczne w porównaniu z muzyką Chopina, którą potraktowano jako najbardziej oczywisty przykład polskiego stylu narodowego. Badania zostały ukierunkowane na wychwycenie podobieństw i różnic w percepcji muzyki uważanej za własną (stylu narodowego) oraz różnych stylów obcych, a także gatunków łączących muzykę polską i obcą.

Cechą charakterystyczną współczesnego życia muzycznego jest globalny zasięg wszelkich działań muzycznych. Także w Polsce bardzo widoczne jest oddziaływanie najróżniejszych stylów, które docierają do nas za pośrednictwem mediów. Ich popularność jest tak duża, że pojawiła się nawet tendencja do wypierania ze świadomości Polaków ich własnych dokonań muzycznych na rzecz muzyki obcej. Tak duży wpływ muzyki innych narodów jest możliwy dzięki te-

⁷ Por.: J. Wierszyłowski, *Psychologia muzyki*, Warszawa 1981, s. 252–257.

⁸ A. Pyda-Grajpel, *Polonezy Chopina – od wyobrażeń tanecznych do snów o Ojczyźnie*, [w:] *Chopin w polskiej szkole i kulturze*, red. Z. Budrewicz, M. Sienko, R. Ławrowska, Kraków 2011.

mu, że możemy odbierać każdą muzykę, jaką stworzył człowiek, a nie tylko własną twórczość etniczną lub muzykę najbliższego kręgu kulturowego. W odróżnieniu od języków mówionych do percepcji obcej muzyki nie jest potrzebny żaden rodzaj tłumaczenia; muzyka dociera do nas bezpośrednio poprzez zmysły. Przyjęto więc założenie (rodzaj hipotezy zerowej), że:

ZAŁOŻENIE:

Nie ma różnic w percepcji muzyki własnej i obcej. Muzyka jest językiem uniwersalnym, odbieranym tak samo, niezależnie od przynależności etnicznej twórcy i słuchacza. Utwór muzyczny może się podobać, być zrozumiany i odczuty w tym samym stopniu, niezależnie od rodzimości lub obcości stylu, w jakim został stworzony.

Jednak dotychczasowe poglądy dotyczące odbioru muzyki rodzimej i obcej akcentowały ważność aspektu kulturowego w percepcji muzyki. Zwłaszcza w pedagogice muzyki⁹ przyjęto, że pełne zrozumienie utworu muzycznego zależy w dużym stopniu od znajomości wszystkich uwarunkowań – w tym przede wszystkim historyczno-kulturowych – jakie miały wpływ na kompozytora i okoliczności powstania utworu. Uważa się za istotne także rozumienie symboliki języka muzycznego, która jest w bardzo dużym stopniu wytworem określonej kultury i polega na świadomym lub podświadomym odczytywaniu wielorakich znaczeń poszczególnych elementów muzycznych oraz odczuwaniu całościowej ekspresji utworu. Według tej koncepcji nie można w pełni rozumieć muzyki, nie mając o niej odpowiedniej wiedzy. Wyrazem takiej tendencji jest rozwój dziedziny pedagogiki muzycznej, nazywanej nauką słuchania muzyki, która od lat międzywojennych wypracowywała metody prezentacji odpowiednio dobranych utworów i przybliżania słuchaczom – zwłaszcza dzieciom i młodzieży – kontekstu historyczno-kulturowego muzyki. Rolę taką spełniają również prelekcje towarzyszące często profesjonalnym koncertom dla dorosłych słuchaczy.

W związku z tym uprawnione jest postawienie hipotezy, że:

HIPOTEZA:

Istnieją różnice w percepcji muzyki własnej i obcej. Różnice te pojawiają się nawet wtedy, gdy nie zostanie zaprezentowany kontekst historyczno-kulturowy, wiążący się z powstaniem danego utworu, a muzyka będzie odbierana całkowicie swobodnie, bez szczegółowego ukierunkowania na określone elementy.

⁹ „W określonym kręgu kulturowym komunikat [muzyczny] jest przez słuchaczy odbierany, ale równocześnie interpretowany według ich osobistych norm znaczeniowych i wyobrażeniowych. U słuchaczy odmiennych kultur utwór może nie pobudzać pola semantycznego lub włączać go w pole fałszywie”: M. Przychodzińska, *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*, Warszawa 1989, s. 100.

3. Organizacja badań i sposób opracowania wyników

Badania przeprowadzono w pięciu losowo wybranych częstochowskich liceach. W każdym z nich zaprezentowano jeden utwór muzyczny w określonym stylu. Słuchanie utworu było w bardzo niewielkim stopniu ukierunkowane, ponieważ nie poprzedzono go żadnym omówieniem jego cech strukturalnych, okoliczności powstania, życiorysu kompozytora; nie scharakteryzowano również od strony teoretycznej stylu, w jakim ten utwór się mieści. Podano tylko tytuł i nazwisko kompozytora lub zespół wykonujący. Po wysłuchaniu utworu badani wypełniali kwestionariusz, w którym próbowali określić i zapisać swoje przeżycia, związane z muzyką. Badania przebiegały bardzo podobnie we wszystkich liceach, przeprowadzono je stopniowo w ciągu roku szkolnego 2010/2011. Kwestionariusz przyjął następującą postać:

TEMAT BADANIA: Odbiór różnych gatunków muzyki.

DATA BADANIA:

GRUPA BADAWCZA:

Po wysłuchaniu utworu spróbuj określić, jakie uczucia i wyobrażenia wzbudziła w Tobie muzyka. Możesz posłużyć się zarówno krótkimi określeniami, jak i szeroko rozwinąć swoją wypowiedź. Jeśli żadne uczucia lub wyobrażenia nie powstały, pozostaw odpowiednie miejsca niewypełnione. Jeżeli jakieś wrażenia powstały, ale nie potrafisz ich sprecyzować, wpisz: „nie umiem tego określić”.

UCZUCIA:

WYOBRAŻENIA OSÓB I ZDARZEŃ HISTORYCZNYCH:

WYOBRAŻENIA OSÓB I ZDARZEŃ WSPÓŁCZESNYCH:

INNE:

Po zebraniu wszystkich ankiet wyrównano liczebność do jednakowej dla wszystkich grup liczby 47 osób. Następnie kwestionariusze poddano szczegółowej analizie ilościowej i jakościowej (w sumie $47 \times 5 = 235$ ankiet), stosując wszędzie te same kryteria oceny uzyskanych wyników.

Przy opracowywaniu wyników w zakresie uczuć (pierwsza kategoria, wyróżniona w kwestionariuszu) liczono ogólną całkowitą liczbę wszystkich określeń, użytych przez badanych. Liczbę tę przyjęto za miernik pobudzenia sfery emocjonalnej słuchaczy: im większa liczba – tym większe pobudzenie. Następ-

nie policzono także liczbę określeń, redukując nazwy powtarzające się – tę liczbę przyjęto jako miernik różnorodności odczuć w reakcji emocjonalnej na muzykę: im większa liczba określeń – tym większa różnorodność¹⁰.

Opracowanie kategorii wyobrażeń historycznych i współczesnych polegało również na policzeniu wszystkich powstałych wyobrażeń; ich liczbę przyjęto za miernik pobudzenia wyobraźni słuchaczy. Następnie zredukowano wyobrażenia identyczne lub bardzo podobne, a powstała liczba stała się miernikiem podobieństwa w sposobie percypowania utworu. Ze względu na cel badań wyróżniono dodatkowo wyobrażenia zdarzeń i postaci związanych wyraźnie z historią Polski.

4. Style muzyczne objęte badaniami

Ze względu na wielość różnych gatunków muzycznych, jakie funkcjonują współcześnie, zdecydowano się dokonać ich wyboru dla potrzeb niniejszych badań. Ostatecznie zbadano percepcję następujących stylów:

1. **P o l s k i s t y l n a r o d o w y** „obejmuje rdzenną twórczość polską, opartą na własnym, odrębnym języku muzycznym”¹¹. Na język ów składają się takie elementy, jak: odrębne schematy metryczno-rytmiczne, specyficzne cechy melodyki, wyrazowości i praktyki wykonawczej. Badania wskazują¹², że najbardziej charakterystyczna dla polskiego stylu narodowego jest twórczość Fryderyka Chopina (mimo wyraźnie u niego widocznych wpływów muzyki europejskiej), a szczególnie – dokonane przez niego stylizacje tańców polskich.
2. **E u r o p e j s k a m u z y k a r o m a n t y c z n a** zapoczątkowana została w pierwszej połowie XIX wieku w niemieckim kręgu kulturowym. Jej bazą społeczną jest warstwa mieszczańska, która przejęła i adaptowała dla swoich potrzeb dawne wzorce kultury dworskiej. Muzykę epoki romantyzmu charakteryzuje wyraźnie eksponowana uczuciowość, a także bańniowość, zwrot ku ludowości, narodowości i czasom dawnym, a w późniejszym okresie – rozkwit wirtuozostwa instrumentalnego.
3. **P o l s k a m u z y k a f o l k o w a** to współczesny styl kształtujący się w muzyce światowej od II połowy XX wieku; w Polsce jego szersza popularyzacja datuje się dopiero od lat 80. ubiegłego stulecia. Folk¹³ to świadome inspirowanie się muzyczną kulturą tradycyjną¹⁴, dokonywane na gruncie różnych gatunków współczesnej muzyki rozrywkowej. Inspiracja polega

¹⁰ Przy opracowywaniu wyników dokonano także analizy jakościowej, której wyniki ze względu na swą obszerność planowane są do udostępnienia w osobnej publikacji. To samo dotyczy analizy jakościowej wyobrażeń.

¹¹ A. Pyda-Grajpel, dz. cyt., s. 154.

¹² Tamże, a także bibliografia nt. muzyki polskiej, zawarta w tej pozycji.

¹³ W języku angielskim termin „folk” odnosi się do angielskiej muzyki ludowej.

¹⁴ „Gadki z Chatki” 2006, nr 67, s. 93.

- najczęściej na sięganiu do autentycznej muzyki etnicznej i ludowej własnego narodu, a także innych grup etnicznych; na gruncie muzyki folkowej dokonuje się często mieszanie różnych stylów, np. muzyki hinduskiej z bałkańską, albo też rocka z własną muzyką ludową. Założeniem muzyków folkowych jest dogłębne poznawanie źródeł własnej muzyki, ale też otwartość i swoboda w czerpaniu ze wszystkich gatunków muzycznych na całym świecie. Ideologia folkowa eksponuje ekologię i związek człowieka z naturą.
4. **P o l s k a m u z y k a j a z z o w a** jest przeniesieniem na grunt polski zasad wykształconych na gruncie amerykańskiej muzyki jazzowej. Gatunek ten powstał w USA na przełomie XIX i XX wieku, jako synteza muzyki amerykańskich Murzynów oraz tradycji europejskich. Charakterystyczne dla jazzu są: swing, odrębne skale muzyczne, specyficzna praktyka modulowania i ozdabiania dźwięku (wywodząca się z murzyńskiego śpiewu) oraz spontaniczność, żywiołowość, ogromna rola improwizacji¹⁵. W Polsce jazz popularyzował się stopniowo od okresu międzywojennego, zawsze pozostając jednak muzyką niezbyt szerokiego kręgu osób.
 5. **H e a v y m e t a l** jest współczesną odmianą amerykańskiej muzyki rockowej, „bardziej od niej agresywną w ekspresji i głośności, [...] prezentującą dłuższe kompozycje, wymagające od muzyków dużej sprawności technicznej”¹⁶.

5. Utwory muzyczne wykorzystane w badaniach

Do przeprowadzenia badań wykorzystano pięć utworów muzycznych, należących do różnych stylów muzycznych. Posłużono się wyłącznie utworami instrumentalnymi, ponieważ tekst wprowadzałby własne elementy ekspresyjne i utrudniał ocenę percepcji warstwy muzycznej. Wszystkie utwory mieściły się w podobnym czasie trwania: od 5’30’’ do 8’24’’. Każdy z nich był złożony wewnętrznie – przeważnie składały się one z trzech części, różniących się tempem i charakterem, wykorzystujących różnorodne możliwości wyrazowe w obrębie swojego stylu. Wszystkie utwory zostały odtworzone w całości. Zaprezentowano:

1. F. Chopin – Polonez cis-moll op. 26 nr 1¹⁷.

Utwór ten potraktowano jako najbardziej oczywisty przykład polskiego stylu narodowego, a więc reprezentował on muzykę, którą w pełni można uznać za własną.

2. F. Schubert – Kwintet fortepianowy „Pstrąg”, cz. V¹⁸.

¹⁵ W. Panek, *Encyklopedia muzyki rozrywkowej*, Warszawa 2000, s. 158.

¹⁶ Tamże, s. 140.

¹⁷ Wykonanie: Folke Nauta. „Chopin. Complete works”, CD nr 9. Wydawnictwo: Brilliant Classics Rotterdam 1998, płyta nr 93217/9.

¹⁸ „Muzyka mistrzów – muzyczne marzenia”, De Agostini Polska Sp. z o.o. 1997, MM 012.

Utwór ten reprezentował europejską muzykę romantyczną. Muzyka F. Schuberta powstawała mniej więcej w tym samym czasie, co muzyka F. Chopina, należy więc do tego samego okresu romantycznego w muzyce europejskiej, natomiast została stworzona w niemieckim kręgu kulturowym i nie ma żadnych związków z kulturą polską. Umieszczenie w badaniach tego utworu stworzyło doskonałą możliwość porównania, jak zostaną odebrane dzieła powstałe w tym samym czasie w różnych stylach narodowych.

3. M. Filipczuk, J. Suchar, M. Ciupidro – opracowanie z wykorzystaniem ludowego wzorca¹⁹ – „Mazurek dla Kazia”.
Utwór ten reprezentuje polską muzykę folkową. Dokonano w nim połączenia polskiej muzyki ludowej (skrzypce jako instrument wiodący, melodia autentycznego mazurka ludowego) z muzyką afrykańską (podkład perkusyjny, realizowany na bębnach). W utworze tym podkład perkusyjny dominuje nad mazurkową melodią i powoduje zatarcie cech stylu polskiego²⁰.
4. Z. Namysłowski z zespołem – „Kujawiak goes funky”²¹.
Utwór należy do muzyki jazzowej. Mimo wykorzystania jako tematu polskiej melodii ludowego kujawiaka, na skutek skomplikowanych form jego aranżacji i improwizacji typowych dla jazzu, temat zatracił pierwotny charakter i stał się rodzajem standardu jazzowego.
5. Metallica – „Orion”²².
Utwór jest przykładem współczesnej amerykańskiej muzyki heavymetalowej, nie zawiera żadnych konotacji z kulturą polską.

6. Wyniki badań

a. Pobudzenie sfery emocjonalnej i różnorodność uczuć

Słuchanie utworów we wszystkich badanych stylach wywołało pobudzenie sfery emocjonalnej respondentów. W kwestionariuszu ankiety, w kategorii „uczucia”, za pomocą określeń słownych słuchacze dokonali sprecyzowania emocji, które powstały podczas percepcji muzyki. W niemal każdej grupie badanych znalazły się jednak osoby, które pozostawiły tę rubrykę niewypełnioną, tzn. ich sfera emocjonalna pozostała niepobudzona – dla potrzeb niniejszego opracowania nazwijmy ich „grupą obojętnych” (grupa O). Były także osoby,

¹⁹ Jeden z autorów opracowania pobierał lekcje u ludowego muzyka, Kazimierza Mety, z którego repertuaru zaczerpnięta została wykorzystana melodia. „Metamuzyka”. Wydawnictwo: „Samograj”, Wrocław 2008.

²⁰ W badaniach okazało się, że młodzież w ogóle nie rozpoznała, że był to mazurek!

²¹ Wykonawcy: Z. Namysłowski, T. Szukalski, W. Karolak, P. Jarzębski, Cz. Bartkowski. „Zbigniew Namysłowski Quintet”. Wydawnictwo: Polskie Nagrania, Polskie Radio, Warszawa 2005, PRCD 537.

²² Album „Master of Puppets”. Wydawnictwo: „Uniwersal Music Polska”, Warszawa 1996.

którym trudność sprawiło słowne nazwanie swoich emocji, choć zdawały sobie sprawę z ich istnienia (być może muzyka jako sztuka asemantyczna wyraża uczucia, które z trudnością poddają się określaniu ich odpowiednimi pojęciami słownymi). Takie osoby nazwijmy grupą N. Jednak pozostali badani określili słowami emocje wywołane słuchaniem muzyki. Liczbę tych uczuć oraz różnorodność zastosowanych określeń przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1. Pobudzenie sfery emocjonalnej i różnorodność uczuć

Styl muzyczny	Grupa O	Grupa N	Liczba uczuć	Liczba określeń
Narodowa muzyka polska	1	2	231	114
Romantyczna muzyka europejska	2	7	179	76
Polska muzyka folkowa	0	4	135	58
Polska muzyka jazzowa	5	6	111	44
Amerykańska muzyka heavy-metalowa	5	8	107	68

Źródło: badania własne.

Zauważamy, że pobudzenie sfery emocjonalnej nastąpiło przy prezentacji utworów we wszystkich stylach muzycznych. Nie jest więc prawdą obiegowy sąd, pozbawiający muzykę popularną czy rockową jakiegokolwiek możliwości oddziaływania na emocje słuchaczy. Wyniki świadczą jednak także o tym, że pobudzenie to nie jest jednakowe we wszystkich stylach, a różnice w ilości uczuć podanych przez słuchaczy są bardzo znaczne. Największą liczbę uczuć wyróżnili badani przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej. Na drugim miejscu znalazł się utwór należący do kręgu europejskiej muzyki o wysokich walorach artystycznych. Dopiero kolejne miejsca zajęły style związane z muzyką ludową i popularną różnych narodów. Najmniejsze pobudzenie nastąpiło przy słuchaniu heavy metalu, który stosuje ciężkie, głośne brzmienia, a także nie ma żadnych konotacji z muzyką polską.

W ostatniej kolumnie tabeli podano także liczbę określeń zastosowanych przez badanych, redukując słowa powtarzające się. Okazało się, że liczba tych określeń wiąże się na ogół z liczbą wszystkich uczuć, tzn. pobudzenie sfery emocjonalnej łączy się z pojawieniem się bogatych i zróżnicowanych emocji. Wyjątkiem od tej reguły jest muzyka heavymetalowa, gdzie badani posłużyli się proporcjonalnie większą liczbą określeń w stosunku do liczby wszystkich podanych uczuć.

b. Pobudzenie wyobraźni

Wyniki badań wykazały, że przy słuchaniu wszystkich utworów nastąpiło pobudzenie wyobraźni badanych. W kwestionariuszach pojawiły się opisy różnorodnych wyobrażeń o charakterze historycznym i współczesnym. Liczba tych wyobrażeń różniła się znacznie w zależności od stylu utworu, co obrazuje poniższa tabela:

Tabela 2. Wyobrażenia zdarzeń i postaci historycznych oraz współczesnych

Styl muzyczny	Liczba wszystkich wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych zdarzeń historycznych	Liczba wyobrażonych zdarzeń współczesnych
Polska muzyka narodowa	78	42	36
Europejska muzyka romantyczna	111	42	69
Polska muzyka folkowa	132	85	47
Polska muzyka jazzowa	53	8	45
Amerykańska muzyka heavymetalowa	92	61	31

Źródło: badania własne.

Zauważamy, że największą siłą pobudzania wyobraźni wykazała się w badaniu muzyka folkowa, zaś najmniejszą – muzyka jazzowa. Być może tak silne oddziaływanie przedstawionego utworu folkowego na wyobraźnię słuchaczy zostało spowodowane pewną niezwykłością, dziwnością połączenia stylistycznego, jakie w tym utworze zostało zastosowane. Ta swoista „nowość”, z którą respondenci nigdy wcześniej się nie zetknęli (takie komentarze pojawiły się w ankietach), mogła zaowocować właśnie szczególnym pobudzeniem wyobraźni. W przypadku muzyki jazzowej, gdzie liczba wyobrażeń okazała się najmniejsza, możemy mówić wręcz o odrzuceniu tego utworu przez słuchaczy, co także znalazło wyraz w dodatkowych komentarzach („nie lubię muzyki jazzowej”, „nie podoba mi się ten utwór” itp.).

W uzyskanych wynikach istotna jest także dominacja wyobrażeń historycznych lub współczesnych w poszczególnych stylach: w narodowej muzyce polskiej, folku i heavy metalu przeważały wyobrażenia historyczne, w europejskiej muzyce romantycznej i jazzie – wyobrażenia współczesne. Dla powstawania określonych wyobrażeń nie okazał się więc istotny czas skomponowania utworu; najdobitniej świadczy o tym przykład muzyki romantycznej, powstałej w I połowie XIX wieku, która wywołała u znacznej większości słuchaczy wyobrażenia współczesne. Ciekawe zjawisko zauważamy również w przypadku poloneza

Chopina, gdzie różnica między liczbą powstałych wyobrażeń historycznych i współczesnych jest stosunkowo mała.

c. Wyobrażenia zdarzeń i postaci historycznych

Po dokładniejszej analizie wyobrażeń postaci i zdarzeń historycznych możemy stwierdzić, że większość utworów wywołała takie wyobrażenia. Wyjątkiem okazał się jazz, który u znaczącej większości osób nie kojarzył się z żadnymi wydarzeniami ani postaciami historycznymi. Także przy słuchaniu innych stylów muzycznych znalazły się dość liczne grupy osób, u których wyobrażenia historyczne nie powstały (Grupa O). Wśród badanych pojawiły się także osoby niepotrafiące sprecyzować swoich wyobrażeń (Grupa N). Liczbę wyobrażonych zdarzeń i postaci historycznych przedstawia poniższa tabela:

Tabela 3. Wyobrażenia zdarzeń i postaci historycznych

Styl muzyczny	Grupa O	Grupa N	Liczba wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych postaci
Polska muzyka narodowa	11	4	42	18
Europejska muzyka romantyczna	9	8	42	8
Polska muzyka folkowa	4	0	85	14
Polska muzyka jazzowa	33	5	8	6
Amerykańska muzyka heavymetalowa	8	0	61	2

Źródło: badania własne.

Wyniki świadczą o tym, że najwięcej wyobrażeń historycznych wywołała polska muzyka folkowa, znacząca ich liczba powstała także przy słuchaniu heavy metalu (co nie jest zgodne z powszechnymi odczuciami „nowoczesności” tej muzyki!). Najmniej konotacji historycznych wywołał jazz. Okazało się także, że porównywalna liczba zdarzeń historycznych powstawała przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej i muzyki romantycznej.

Poszczególne style różnią się także w liczbie skojarzeń z postaciami historycznymi. Przoduje tu zdecydowanie polska muzyka narodowa oraz polska muzyka folkowa, inne style wywołały takich wyobrażeń niewiele.

d. Wyobrażenia dotyczące historii Polski

Przy analizie uzyskanych wyników wyłączono jako osobną kategorię zdarzenia i postacie wyraźnie związane z historią Polski. Nie kwalifikowano do tej kategorii określeń zbyt ogólnych, np.: „II wojna”, ale zaliczono sformułowania typu: „polscy żołnierze bronią się w okopach”. Można sądzić, że w rzeczywistości wyobrażeń historycznych było znacznie więcej, niż wyróżniono przy tak surowej kwalifikacji, ponieważ respondenci w wielu wypadkach prawdopodobnie – pisząc „wojna” – mieli na myśli właśnie wojnę w Polsce, jednak nie możemy tego stwierdzić z całą pewnością. Udział zdarzeń związanych z historią Polski w ogólnej liczbie wyobrażeń historycznych przedstawia poniższa tabela:

Tabela 4. Wyobrażenia dotyczące historii Polski

Styl muzyczny	Liczba wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych zdarzeń – Polska	Liczba wyobrażonych postaci	Liczba wyobrażonych postaci – Polska
Polska muzyka narodowa	42	28 (67%)	18	17 (94%)
Europejska muzyka romantyczna	42	17 (40%)	8	3 (38%)
Polska muzyka folkowa	85	11 (13%)	14	4 (29%)
Polska muzyka jazzowa	8	1	6	0
Amerykańska muzyka heavymetalowa	61	28 (46%)	2	0

Źródło: badania własne.

Zauważamy, że wyobrażenia związane z historią Polski powstały przy percepcji wszystkich stylów muzycznych, za wyjątkiem jazzu. Skojarzenia narodowe nie są więc ściśle związane z obszarem i kulturą, w jakiej powstawał utwór muzyczny, prawdopodobnie bardziej zależą od tożsamości słuchacza i jego wiedzy historycznej. W oparciu o uzyskane wyniki można jednak stwierdzić, że procentowo najwięcej wyobrażeń dotyczących historii Polski powstało przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej (67% zdarzeń i aż 94% postaci). Dość często wyobrażenia narodowe powstały także w czasie percepcji muzyki romantycznej (40% zdarzeń i 38% postaci) oraz heavy metalu (46% zdarzeń).

e. Wyobrażenia zdarzeń i postaci współczesnych

Po dokonaniu analizy współczesnych wyobrażeń, jakie powstały przy słuchaniu utworów w poszczególnych stylach, okazało się, iż także w tej kategorii

wyłączyły się grupy osób, u których takie wyobrażenia nie powstały (Grupa O), oraz grupy osób niepotrafiących sprecyzować swoich wyobrażeń (Grupa N). Liczbę zdarzeń i postaci współczesnych, powstałych przy percepcji różnych stylów muzycznych, przedstawia poniższa tabela:

Tabela 5. Wyobrażenia zdarzeń i postaci współczesnych

Styl muzyczny	Grupa O	Grupa N	Liczba wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych postaci
Polska muzyka narodowa	16	4	36	6
Europejska muzyka romantyczna	9	4	69	1
Polska muzyka folkowa	19	5	47	5
Polska muzyka jazzowa	13	3	45	1
Amerykańska muzyka heavy-metalowa	12	6	31	7

Źródło: badania własne.

Zauważyć można, że słuchanie wszystkich stylów muzycznych związane jest z wywoływaniem wyobrażeń łączących się ze współczesnym życiem słuchacza. Najwięcej wyobrażeń współczesnych wywołała europejska muzyka romantyczna, najmniej – heavy metal. Również wyobrażenia współczesnych postaci powstały przy słuchaniu wszystkich utworów.

f. Współczesne wyobrażenia dotyczące Polski

Wśród wyobrażeń współczesnych zdarzeń i postaci pojawiły się takie, które wyraźnie dotyczyły Polski. Wyodrębniono je w osobną kategorię i zbadano, czy pojawiają się przy słuchaniu wszystkich stylów muzycznych. Wyniki obrazuje poniższa tabela:

Tabela 6. Współczesne wyobrażenia dotyczące Polski

Style muzyczne	Liczba wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych zdarzeń – Polska	Liczba wyobrażonych postaci	Liczba wyobrażonych postaci – Polska
Polska muzyka narodowa	36	6	6	5
Europejska muzyka romantyczna	69	4	1	1

Tabela 6. Współczesne wyobrażenia dotyczące Polski (cd.)

Style muzyczne	Liczba wyobrażonych zdarzeń	Liczba wyobrażonych zdarzeń – Polska	Liczba wyobrażonych postaci	Liczba wyobrażonych postaci – Polska
Polska muzyka folkowa	47	7	5	3
Polska muzyka jazzowa	45	2	1	0
Amerykańska muzyka heavymetalowa	31	1	7	3

Źródło: badania własne.

Można zauważyć, że w percepcji wszystkich stylów muzycznych wyobrażenia współczesnych zdarzeń rzadko dotyczyły Polski. Najczęściej pojawiły się przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej, jednak ich liczba stanowi tylko 17% wszystkich skojarzeń współczesnych. Dość często pojawiały się natomiast wyobrażenia współczesnych Polaków; ich procentowy udział najwyższy jest przy słuchaniu poloneza Chopina (83%). Ogólnie możemy stwierdzić, że wśród wszystkich wyobrażeń współczesnych skojarzenia związane z Polską nie stanowią wyróżniającej się kategorii.

7. Wnioski

1. Wszystkie gatunki muzyki pobudzają sferę emocjonalną. Największe ilościowo pobudzenie oraz największa różnorodność uczuć ujawniła się przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej. Oznacza to, że jednak muzyka narodowa jest wyróżniana wśród ogromnej liczby innych dostępnych gatunków muzycznych i wyróżnienie to dokonuje się na płaszczyźnie emocjonalnej.
2. Zauważalna jest różnica między percepcją muzyki o wysokich walorach artystycznych, a muzyką popularną. Większe pobudzenie sfery emocjonalnej zaobserwowano przy słuchaniu utworów skomponowanych przez profesjonalnych, wykształconych twórców (Chopin, Schubert).
3. Wszystkie style muzyczne pobudzają wyobraźnię. Najwięcej wyobrażeń wywołała polska muzyka folkowa. Z uzyskanych wyników możemy sądzić, że czynnikiem aktywizującym wyobraźnię słuchaczy może być nowość, dziwność mało znanego utworu o niespotykanym brzmieniu.
4. Wyobrażenia historyczne przeważają w polskiej muzyce narodowej, folkowej i amerykańskiej muzyce heavymetalowej. W europejskiej muzyce romantycznej oraz polskim jazzie dominowały wyobrażenia współczesne.

Wynika z tego, że muzyka nie musi wywoływać wyobrażeń zgodnych z czasem swojego powstania.

5. Przy słuchaniu polskiej muzyki narodowej znaczna większość wyobrażonych zdarzeń historycznych oraz prawie wszystkie postacie wiążą się z historią Polski. Prawidłowości takiej nie obserwuje się w odniesieniu do innych stylów muzycznych.
6. Okazuje się więc, że odbiór muzyki narodowej bardzo często łączy się właśnie z konotacjami historycznymi. Dla rozumienia i odbierania muzyki należącej do własnego stylu narodowego duże znaczenie mają zjawiska historyczne, wiążące się z kompozytorem, z samym utworem, z tradycją jego wykonywania, z okazjami, przy jakich jest słuchany. Narodowość w muzyce uwarunkowana jest w dużym stopniu historycznie.
7. Wszystkie style muzyczne wywołują wyobrażenia zdarzeń i postaci współczesnych. Największa ich ilość powstała przy słuchaniu europejskiej muzyki romantycznej. Wyobrażenia współczesne wyróżniają się wielką różnorodnością, z trudem poddającą się jakimkolwiek uporządkowaniom i kategoryzacji. Najczęściej wyobrażenia współczesne powstałe przy słuchaniu wszystkich stylów muzycznych nie mają charakteru narodowego, dotyczą innych kategorii zdarzeń.

Na podstawie przeprowadzonych badań możemy wnioskować, że nie istnieje sztywna granica między muzyką własną i obcą. Muzyka w dużym stopniu jest językiem uniwersalnym, zrozumiałym niezależnie od pochodzenia etnicznego twórcy i odbiorcy. Różne style muzyczne oddziałują podobnie na emocje słuchaczy i pobudzają ich wyobraźnię. Zauważamy jednak także, iż muzyka o utrwalonym znaczeniu narodowym powoduje największe pobudzenie sfery emocjonalnej oraz wywołuje najwięcej wyobrażeń dotyczących historii własnego narodu. Pozostałych stylów muzycznych słucha się ze znacznie mniejszym zaangażowaniem emocjonalnym, a prawdopodobnie także – z mniejszym zrozumieniem.

Uzyskane wyniki każą zastanawiać się nad granicami swobody w percepcji muzyki. Z jednej strony całkowita dowolność sposobu słuchania jest chyba jednym z podstawowych praw człowieka, który sam może kształtować swoje gusty i upodobania muzyczne, korzystając z wielkiego wyboru, oferowanego przez zglobalizowany świat. Z drugiej jednak strony korzystne wydaje się pewne ukierunkowanie niektórych aspektów słuchania muzyki, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży, z tendencją do wyjaśniania niektórych zagadnień historyczno-kulturowych i strukturalnych danego stylu, by sama muzyka stała się bardziej zrozumiała. Dotyczy to szczególnie muzyki narodowej i utworów łączących muzykę polską z innymi gatunkami. Powstaje jednak pytanie, czy ściśle ukierunkowanie słuchania nie zakłóci swobodnego odbioru utworów i ich przeżywania na poziomie emocji? Otwiera się tutaj pole do dalszych badań, w których prezentacja utworów zostanie poprzedzona krótką prelekcją nt. danego stylu muzycznego, kompozytora i samego utworu.

Summary

Own music – alien music. Some aspects of perception of different music styles by High school students in the age of globalism

Listening to music is connected with inducing emotions and imaginations. The only method of exploring them is still verbal description, made by the auditor. It is explored, which emotions and imaginations are made by pieces of music in different styles: polish national music, european romantic music, polish folk music, polish jazz and american heavy metal.

The tests result that all of styles stimulate emotional sphere, relatively much feeling were made by polish national music. All of this styles inspire imagination and they make historical and present-day visions beside of time, when they were made. Also, the largest number of imaginations connected witch historical characters and events were induced by polish national music. In cases of all pieces of music, we could find peoples, that they felt no feeling, nor imaginations.